

# Introductie

Daan van Uhm

In de afgelopen jaren heeft groene criminologie een belangrijke plaats ingenomen binnen de criminologie. Deze groeiende belangstelling voor groene criminologie gaat gepaard met verontrustende ecologische crises: oude regenwouden verdwijnen snel door illegale houtkap, mijnbouwactiviteiten vervuilen de atmosfeer, het oppervlak en het water, en veel diersoorten staan op de rand van uitsterven als gevolg van de illegale handel in beschermde diersoorten. Maar ook onderwerpen als klimaatverandering, dierenrechten en ecocide staan centraal in discussies omtrent groene criminaliteit en schade. Vanwege de veranderende ecologische omstandigheden worden menselijke samenlevingen geconfronteerd met nieuwe vormen van geweld, daderschap en slachtofferschap. Groene misdrijven zijn niet alleen problemen die onze omgeving beïnvloeden, maar zijn – in hun oorsprong en door hun gevolgen – ook fundamentele maatschappelijke problemen geworden.

Diverse klassieke werken beschreven al milieuproblemen door de eeuwen heen. Zo schreef de gerenommeerde natuurwetenschapper Charles Darwin tijdens zijn beroemde reis met de Beagle over de grootschalige ontbossing op het geïsoleerde eiland St. Helena, terwijl de revolutionaire filosofen Karl Marx en Friedrich Engels wezen op de negatieve effecten van de kapitalistische waarden van productie op het milieu. De bekende Duitse socioloog Ulrich Beck waarschuwde dat vanwege de industrialisering globale ontwikkelingen en milieuproblemen steeds minder te controleren vallen, en dat risico's en consequenties zich openbaren als 'onomkeerbare' gevolgen hiervan. Niets is minder waar, we kennen talloze voorbeelden van dergelijke milieudilemma's in de eenentwintigste eeuw.

Tegenwoordig spreken verschillende wetenschappers zelfs van een nieuwe periode die zou zijn aangebroken, het Antropoceen, een tijdperk dat het Holocene opvolgt. Volgens de invloedrijke ecooloog Eugene Stoermer en de Nederlandse Nobelprijswinnaar Paul Crutzen kenmerkt het Antropoceen zich, in tegenstelling tot het Holocene, als een periode waarin de aarde en atmosfeer grote gevolgen ondervinden vanwege menselijke activiteiten. Het ineensstorten van de voorindustriële instituties en de ontwikkeling van nieuwe vrijhandelszones en technologieën hebben de wereld met haar ecosystemen ingrijpend veranderd. In onze samenleving is de vernietiging van de natuur

verankerd geraakt in sociaaleconomische en geopolitieke dynamieken, beïnvloed door antropocentrische levensstijlpatronen.

Het ingebedde dualisme tussen mens en natuur heeft echter implicaties voor de wetenschapsbedrijving: zo is de opkomst en ontwikkeling van de moderne wetenschap doordrongen van antropocentrische denkbeelden. Deze wereldblik, waarbij de mens centraal staat, is sterk verankerd in een natuurcultuurdivisie. Binnen deze zienswijze wordt de natuurlijke wereld als iets dat ons omringt opgevat en dat soms onze plannen verstoort, maar altijd gescheiden blijft van ons sociale domein. Ook de criminologie behoort tot een van de wetenschapsdisciplines waarin de relatie tussen mens en natuur grotendeels buiten beschouwing wordt gelaten; gedurende lange tijd heeft de criminologie de studie van misdaden tegen de natuur genegeerd en liet zij het onderzoek hiernaar over aan andere disciplines, zoals de biologie en ecologie. Toch is er vanaf de jaren negentig een kleine groep criminologen die actief groene misdaden bestudeert en in de laatste jaren sterk toenemend is in aantal, ook in Nederland en België. Zo is de divisie Groene Criminologie van de Nederlandse Vereniging voor Criminologie (NVC) opgericht in 2015 en hebben in de afgelopen jaren diverse Nederlandstalige criminologische tijdschriften aandacht besteed aan groene criminologie. In 2022 staat zelfs het thema 'Criminologie en de planeet' centraal op het jaarlijks congres van NVC met keynotes over onder andere klimaatverandering, groene criminologie, dierenwelzijn en het beschermen van bedreigde diersoorten; een jaar later wordt een grote tweedaagse internationale conferentie gehouden over groene criminologie en eco-rechtvaardigheid aan de Universiteit Utrecht met presentaties van groene criminologen over de hele wereld, van Mexico tot Hong Kong, en Zuid-Afrika tot de Verenigde Staten. Groene criminologie staat duidelijk op de kaart en wordt ook gezien als een belangrijke uitbreiding van ons studiegebied.

De criminologie richt zich echter van oudsher op gedrag dat strafbaar is gesteld in het Wetboek van Strafrecht, terwijl veel schadelijke milieuactiviteiten (nog) niet zijn gecriminaliseerd. Een belangrijke reden hiervoor is dat overheden doorgaans nauw samenwerken met de industrie, zodat sociale en economische structuren die ten grondslag liggen aan natuurexploitatie worden behouden. In het bijzonder zou de ongebreidelde economische groei van met name noordelijke staten verantwoordelijk zijn voor deze onophoudelijke schade aan de natuur in zuidelijke staten. Deze economische belangen die de boventoon voeren, hebben criminaliseringsprocessen van schade tegen het milieu dan ook voor een lange tijd belemmerd.

Met de komst van de groene criminologie wordt de focus van de criminologie verlegd door zich te richten op de symbiotische relatie tussen mens

en natuur vanuit een breed opgevat schadebeginsel, waarbij schadelijkheden tegen dieren, planten en ecosystemen als slachtoffer worden meegenomen. Groene criminologen bestuderen enerzijds groene criminaliteit vanuit meer traditionele en legalistische definities van misdaad, in de vorm van inbreuken tegen (milieu)wetgeving (administratief, civiel en strafrechtelijk). Anderzijds richten zij zich expliciet op (nog) niet gecriminaliseerde vormen van milieuschade. Hierbij wordt het antropocentrisch perspectief binnen de criminologie verworpen; het exemptionalistische idee dat de mens het middelpunt van het bestaan is – de biologische, mentale en morele superioriteit ten opzichte van alle andere (niet-menselijke) levende wezens. Dit is in lijn met reductionistische visies op de gecommuniceerde natuur in het Antropoceen, waarbij winstmaximalisatie en economische belangen de drijvende krachten zijn achter groene criminaliteit.

Door antropocentrisme te verwerpen worden we als criminologen uitgedaagd om perspectieven te herzien. Vanuit ecocentrisch perspectief zijn mensen sociaal en ethisch verantwoordelijk voor het minimaliseren van de schade en het behoud van het natuurlijke evenwicht. De schade aan ecosystemen en ecosystemfuncties door ontbossing bedreigen bijvoorbeeld lokale menselijke en niet-menselijke gemeenschappen maar eveneens de wereld in het algemeen vanwege de jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen in de atmosfeer.

Tevens roept de relatie tussen mens en natuur vragen op die gerelateerd zijn aan slachtofferschap in bredere zin. Vanuit biocentrisch perspectief worden niet-menselijke dieren gediscrimineerd op basis van 'inferieure' kenmerken, vergelijkbaar met seksisme en racisme: de discriminerende ideologie zou tot uitdrukking komen in de sociale legitimatie van de misbruikende of uitbuitende handelingen tegenover andere soorten. Dat jaarlijks 70 miljard boerdierdieren worden afgeslacht, bijna tien keer de totale menselijke populatie, roept vanuit dit perspectief nieuwe criminologische vragen op met betrekking tot daderschap en slachtofferschap.

Naast schadelijk en onethisch gedrag vormt groene criminaliteit en de criminogene aard van mondiale milieuproblemen ook een groeiend probleem. De systemische oorzaken achter wijdverbreide misdaden tegen de natuur, zoals kapitaalaccumulatie en overexploitatie, reproduceren de ongelijke machtsverhoudingen tussen het mondiale Noorden en Zuiden. Daarnaast blijken toenemende schaarste van natuurlijke rijkdommen, stijgende ontbossing en mondiale vervuiling goede voorspellers te zijn voor criminaliteit, conflict en geweld. Bovendien is in de afgelopen jaren groene criminaliteit een van de grootste zwarte markten geworden.

Volgens sommige schattingen verdwijnt door houtkap elke twee seconden een gebied ter grootte van een voetbalveld. In sommige landen is zelfs 90%

van alle houtkap illegaal. Dergelijke ontbossing draagt niet alleen bij aan klimaatverandering, maar tast ook de levens van inheemse stammen aan en beïnvloedt biodiversiteit, aangezien tropische bossen meer dan de helft van alle levende soorten op aarde bevatten.

Zeldzame diersoorten worden ook steeds aantrekkelijker voor criminele bendes. Georganiseerde misdaad diversifieert naar groene markten vanwege de hoge winsten en lage pakkans en straffen. Zo is de prijs van een kilo neushoornhoorn tegenwoordig op de zwarte markt hoger dan die van goud en cocaïne, wat heeft geleid tot een stijgend aantal stroperijincidenten in Zuid-Afrika, maar ook tot inbraken in Europese musea, waaronder de diefstal van hoorns uit het Rotterdams Natuurhistorisch museum. Zelfs in een Franse dierentuin werd een neushoorn doodgeschoten en de hoorn afgezaagd.

Illegale visserij vormt een ander mondiaal probleem, met meer dan de helft van de wereldwijde visbestanden volledig geëxploiteerd. Hierbij zijn bedrijven en staten, maar ook georganiseerde misdaadgroepen betrokken. De koppeling met mensenhandel en arbeidsuitbuiting illustreert hoe de convergentie tussen groene criminaliteit en andere vormen van criminaliteit van belang is. Als de visserij in het huidige tempo aanhoudt, zullen de meeste vispopulaties wereldwijd in 2050 zijn ingestort.

Vervuiling van water, bodem en lucht is een ander voorbeeld waarbij staten en bedrijven vaak een faciliterende rol spelen, maar ook zijn criminele groepen, zoals de Italiaanse maffia, betrokken bij deze desastreuze vervuiling.

Ten slotte is de illegale exploitatie van mineralen en metalen al decennia belangrijk bij het financieren van conflicten en het spekken van georganiseerde misdaad. Van goud tot coltan en kostbare edelstenen tot jade, ze kunnen worden beschouwd als een 'vloek' voor de kwetsbaarste menselijke en niet-menselijke bewoners op aarde.

In economische termen zouden deze illegale markten bij elkaar miljarden dollars waard zijn en daarmee de vierde criminele markt zijn, na drugshandel, handel in vervalsingen en mensenhandel. Ongeacht of we dergelijke schattingen willen aanvaarden of juist verwerpen bij gebrek aan empirisch gehalte, kunnen we zonder meer stellen dat groene criminaliteit een van de weinige vormen van misdaad is die het levensgeluk of zelfs het voortbestaan van grote groepen mensen en andere levende wezens direct en langdurig kan bedreigen. Niet voor niets gaan er stemmen op om het massaal toebrengen van schade aan ecosystemen als ecocide op te nemen als een vijfde internationaal misdrijf.

Een proces van criminalisering van schadelijkheden tegen de natuur zal naar alle waarschijnlijkheid continueren in de komende jaren. Lokale en mondiale conflicten over natuurlijke rijkdommen, landroof, greenwashing, klimaatmi-

gratie, biopiraterij, groene georganiseerde misdaad, dierenrechten, maritieme exploitatie, groene organisatiecriminaliteit, en cultuuromslagen in de handhaving en wetgeving zullen allemaal onderdeel uit gaan maken van criminologische discussies. Dit maakt dat de criminologie van de eenentwintigste eeuw meer in het teken zal komen te staan van groen-criminologisch onderzoek met nieuwe vragen over dader- en slachtofferdynamieken, rechten voor ecosystemen, dieren en rivieren. Maar het gaat ook over verantwoordelijkheid, aansprakelijkheid en zorgplicht en hoe te reageren op deze groene misdaad.

Dit geeft een aantal van de uitdagingen weer voor de groene criminologie in de context van deze diverse activiteiten, slachtoffers, daders en reacties daarop. Bij het bestuderen van groene misdaden is daarom diversiteit een van de grote krachten binnen de groene criminologie, vanuit een ruim en evoluerend perspectief.

Dit eerste Nederlandstalige boek over groene criminologie beoogt dan ook bij te dragen aan zowel het stimuleren van groen-criminologisch onderzoek als de stroming theoretisch verder te ontwikkelen. De in dit boek bijeenbrachte hoofdstukken van Nederlandstalige criminologen en juristen weerspiegelt deze diversiteit aan empirische en theoretische bijdragen die essentieel is voor beschrijven en verklaren van uiteenlopende groene misdaden in een snel veranderende wereld.

Het eerste deel van dit boek richt zich op de ontwikkeling en rol van groene criminologie bij het bestuderen van groene criminaliteit en schade. Daan van Uhm zal ingaan op de opkomst van de groene criminologie en bespreekt de belangrijkste theoretische benaderingen en concepten binnen de groene criminologie. Janine Janssen zal stilstaan bij speciësisme, waarbij leden van de ene soort als moreel belangrijker worden behandeld dan leden van andere soorten bij het bestuderen van criminologische vraagstukken. Toine Spapens zal vanuit een groen-criminologisch perspectief ingaan op milieugerelateerde problemen in plattelandsgebieden met de nadruk op Nederland, waaronder specifieke handhavingsproblemen. Dina Siegel zal het belang van groene culturele criminologie beschrijven door diverse culturele en politieke betekenissen van kamelenraces in het Midden-Oosten te analyseren.

Het tweede deel richt zich op de daders, slachtoffers en rechten in relatie tot groene misdaden. Wim Huisman zet het criminologisch onderzoek naar milieucriminaliteit gepleegd door bedrijven uiteen, waarbij twee stromingen in de criminologie elkaar tegenkomen: de groene criminologie en organisatie-criminologie. Daan van Uhm gaat vervolgens in op de rol van georganiseerde misdaad in groene criminaliteit en de uitgebreide schade van deze groene

misdaden door de theoretische terreinen van de georganiseerde misdaad en de groene criminologie samen te brengen. Eva Bernet Kempers wijst in haar bijdrage op het belang om zuidelijke groene criminologie te integreren in de discussies op het vlak van dierenrechten om te voorkomen dat ‘denken over dieren’ koloniale verhoudingen reproduceert.

Het derde deel zal ingaan op verschillende vormen van groene criminaliteit. Tim Boekhout van Solinge zal op basis van jarenlang groen-criminologisch onderzoek in de Braziliaanse Amazone de rol van GPS-preventie met inheemse bosbeschermers beschrijven om illegale regenwoudexploitaties te voorkomen. Sammie Verbeek, Aaron Bron en Lieselot Bisschop zullen de interacties tussen bedrijven en overheden analyseren die de veelbesproken PFAS-vervuiling in Nederland en België faciliteren. Jessica Hill zal vervolgens vanuit de groen-criminologische tredmolen van criminaliteitstheorie het mestoverschotprobleem in Nederland analyseren.

Het vierde deel richt zich ten slotte op de reacties op groene criminaliteit. Jelle Brands, Marieke Kluin en Lisa Ansems zullen exploratief onderzoek naar de publieke percepties en reacties op milieucriminaliteit in Nederland bespreken op basis van inzichten uit de groene criminologie. Merle Kooijman zal de strafbaarstelling van ecocide bespreken en zal de groen-criminologische en juridische contouren van de strafbaarstelling van ecocide schetsen. Stephen Snelders zal afsluiten met een bijdrage over ecopiraterij die zich concentreert op het criminaliseren van groepen, personen en praktijken die zich juist richten tégen serieuze vormen van milieuschade.